

WALDEMAR KOZŁOWSKI

Znaczenie społeczno gospodarcze lasów niepaństwowych*

Social-Economic Importance of Forests not Belonging to the State

Znaczenie lasów w powiązaniu z rodzajem ich własności rozpatrywać trzeba koniecz-
nie na tle stosunków społeczno-gospodarczych i ich rozwoju. W skali światowej
wyrazem tego jest podział lasów wg kryterium ich dostępności. Treść tego kryterium
ulega z czasem zmianom, jest ono jednak stale aktualne.

Nie odwołując się do przeszłości zbyt dalekiej trzeba przypomnieć, że jeszcze w 1960 r.
określono udział lasów niedostępnych na ponad 52% (2014 mln ha) ogólnej powierzchni
lasów wynoszącej 3840 mln ha. W Europie bez ZSRR udział ten miał wynosić 2,2%. W
Polsce nie zanotowano tej kategorii lasów (w rozumieniu statystyki międzynarodowej)
występują one głównie w:

- Ameryce Południowej, gdzie tak zakwalifikowano 542,7 mln ha, tj. 65,5%
powierzchni lasów,
- Afryce – 517 mln ha, tj. 64,5%,
- Ameryce Północnej – 344 mln ha, tj. 52,4%,
- ZSRR – 317 mln ha, tj. 42,7%,
- Azji (bez ZSRR) – 205 mln ha, tj. 38,7%.

Do 1978 r. odnotowano jeszcze pewien wzrost ogólnej powierzchni lasów (4056 mln ha)
i lesistości Ziemi (29,9%), lecz ostatnie lata przynoszą tylko sygnały o gwałtownie
narastających zagrożeniach. Masowe wyręby lasów mają miejsce w Ameryce Południo-
wej i w Afryce Środkowej. Postępuje też szybko użytkowanie lasów Kanady, Syberii,
Indonezji, Filipin i innych krajów. W dwudziestoleciu 1960–1980 pozyskanie drewna
(grubizny) wzrosło z 1,9 do ponad 3,0 mld m³ rocznie. Najbardziej gwałtowny wzrost,
3–10-krotny miał miejsce w Indii, Nigerii, Tanzanii i na Filipinach. Wzrost w przybliże-
niu dwukrotny odnotowano w Brazylii, Indonezji, Kanadzie, Kolumbii, w Sudanie i w
Turcji.

* Referat wygłoszony na sesji naukowej PTL nt. "Gospodarka w lasach niepaństwowych" we wrześniu 1989 r. w Biłgoraju. Tekst jego doręczono uprzednio uczestnikom sesji.

Znamienne jest, że pomimo tak szybkiego wzrostu pozyskania drewna jest ono przeznaczane (z wyjątkiem Kanady) nadal głównie na cele energetyczne.

Zainteresowanie i zagospodarowanie (tzn. głównie wyrąb) lasów wiąże się zwykle z ustaleniem ich własności. W krajach kapitalistycznych puszcze, stają się najczęściej lasami prywatnymi, nie bez udziału także państwa. Z reguły, szczególnie w Europie, państwo przejmuje we władanie część lasów i określone obowiązki w stosunku do wszystkich kategorii własności. Udział gospodarstw prywatnych jest różny, często dominujący i trwały. Najczęściej są to gospodarstwa kilku, kilkunastu czy kilkudziesięciohektarowe, związane z gospodarstwem rolnym. Zagospodarowanie i intensywność użytkowania z reguły podlega kontroli państwa, sprawowanej przez organizację władającą lasami państwowymi.

Rola państwa i organizacji gospodarującej w lasach państwowych jest dominująca w zakresie problematyki rozwojowej. Organizacje te są głównym ośrodkiem wspierającym badania i wdrożenia w szerokim zakresie nauk leśnych i dyscyplin niezbędnych dla gospodarki nowoczesnej i efektywnej. Praktyka gospodarcza lasów prywatnych z efektów tych korzysta na tyle, że poziom zagospodarowania nie różni się często wiele od poziomu osiąganego w lasach państwowych czy w lasach wielkiej własności.

W krajach socjalistycznych rola lasów prywatnych też jest funkcją ustroju rolnego i stosunków dominujących w tej gałęzi gospodarki. W krajach, które przeprowadziły pełną lub prawie pełną kolektywizację rolnictwa rola lasów państwowych została rozbudowana do rozmiarów układu analogicznie monopolistycznego.

Rozwój i stan lasów prywatnych w Polsce cechują swoiste odrębności ukształtowane przez historię i nie bez związku z polityką rolną i jej zmianami.

W dwudziestoleciu międzywojennym stan i rozwój lasów prywatnych kształtowany był początkowo na podstawie zasad obowiązujących w państwach zaborczych. Jednolite zasady dla całego kraju wprowadzone zostały z dniem 1 lipca 1927 r. na podstawie stosownego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 czerwca tegoż roku. Rozporządzenie to (krytykowane przez współcześnie żyjących leśników obejmowało ochroną wszystkie lasy i grunty leśne. Nie dotyczyło powierzchni mniejszych niż 5 ha, a na terenach wschodnich i województwa białostockiego nawet 10 ha. Kryterium powierzchniowe nie dotyczyło także lasów obciążonych służebnościami i uznanych za ochronne.

Podstawowy wymóg ochrony dotyczył utrzymania gruntów leśnych pod uprawą leśną. Ewentualne zmiany na inny rodzaj użytkowania uzależniono od decyzji wojewody, co w ówczesnych warunkach oznaczało daleko idącą centralizację.

Obowiązek zagospodarowania na podstawie planu urządzania gospodarstwa leśnego dotyczył wszystkich lasów prywatnych o powierzchni przekraczającej 30, 50 lub nawet 100 ha w zależności od województwa i lesistości regionu. W lasach powierzchniowo małych (lub w okresie przejściowym) plan urządzania mógł być zastąpiony programem uproszczonym, zawsze jednak zawierającym wskazanie czasu, miejsca i rozmiaru użytkowania, jak również terminu i sposobu zalesienia (tj. odnowienia). Plany urządzania oraz ich realizacja podlegały zatwierdzeniu i nadzorowi wojewody, lub starosty.

Podstawowym celem przepisów obowiązujących w dwudziestoleciu międzywojennym była więc ochrona i zachowanie stanu lasów, utrzymanie ich ciągłości i trwałości użytkowania. Dodatkowe zadania ochronne mogły być wprowadzane odrębnymi decyzjami.

Istotne jest także to, że takie zadania ochronne mogły być nakładane przez wojewodę również na lasy prywatne. W tych przypadkach miały one w praktyce ograniczony zakres i dotyczyły zakazu wykonywania zrębów zupełnych, karczowania pni i korzeni, wypasu, zbierania ściółki i użytkowania ubocznego. Nie przesądzało to jeszcze o możliwościach i o ograniczeniach zasadniczych jakie wprowadzano w analogicznych warunkach w lasach państwowych.

Duże znaczenie jakie przed wojną przypisywano lasom prywatnym wynikało także z ich miejsca w całokształcie polskiego leśnictwa. W 1919 r. lasy prywatne stanowiły prawie 6,0 mln ha, a lasy państwowe zaledwie 3,2 mln ha. Lasy prywatne stanowiły więc 65% wszystkich lasów (9.150 tys. ha) i największy czynnik lesistości kraju.

Praktyczny wynik był jednak daleki od zamierzeń autorów. Podyktowany był on w pierwszym rzędzie tym, że prawna ochrona lasów wprowadzona została zbyt późno. Wdrożenie polskich przepisów nie odwróciło już strat poniesionych. Poczynając od roku 1922 ubytek lasów przybiera na sile. W sumie w latach 1919–1930 ubytek powierzchni leśnych wynosi 614,0 tys. ha. W sześcioleciu 1931–1936 ubyło jeszcze 195,7 tys. ha.

Przełom dokonany w 1927 r. nie wynikał tylko z wprowadzenia nowych przepisów. Duże znaczenie miał przebieg reformy rolnej i likwidacja części serwitutów. Opanowano także klęskową gradację sówki choinówki, barczatki i korników oraz rozpoczęto porządkowanie gospodarki drewnem.

Zmasowane wyręby, przekraczające w szczytowym roku 1926/1927 nawet 35 mln m³ grubizny, poddane zostały kontroli i obniżone do ok. 17 mln m³ w 1936 r. Dla porównania skali dewastacji przypomnieć trzeba, że przyrost wszystkich lasów w Polsce szacowany był wtedy na ok. 21 mln m³ grubizny rocznie.

Do 1927 r. rynek drzewny w Polsce charakteryzował się żywiołową nadwyżką wszystkich niemal sortymentów surowca. Nie było na drewno zbytu w budownictwie ani w bardzo słabo rozwiniętym przemyśle. Nadwyżki wyeksportowane w 1927 r. wynosiły ponad 10 mln m³ w przeliczeniu na surowiec okrągły. Większość też w takiej postaci sprzedano po rażąco niskich cenach. W latach następnych w wyniku obniżenia podaży ceny wzrosły znacznie. Trzeba jednak wskazać na fakt, że wraz z obniżeniem podaży konieczne było uregulowanie niektórych problemów politycznych i gospodarczych w skali międzypaństwowej, jak doprowadzenie do zniesienia zakazu importu drewna do Niemiec w postaci innej niż surowiec okrągły.

Pomimo wysiłków i wielu wyraźnych osiągnięć ogólny wynik gospodarki leśnej w Polsce w latach międzywojennych był jednak niezadowolający. Wyniki pozytywne, charakteryzujące się utrzymaniem i niewielkim wzrostem stanu posiadania, wysokim poziomem zagospodarowania, racjonalnym użytkowaniem i dobrą organizacją gospodarstwa osiągnęły lasy państwowe. Podobnie można ocenić tylko niektóre gospodarstwa prywatne. Większość lasów prywatnych poniosła znaczne straty. W latach 1919–1936 przezna-

czono do innego zagospodarowania ok. 809,7 tys. ha lasów, a po uwzględnieniu zalesienia ok. 149,8 tys. ha innych gruntów (53,0 tys. ha nieużytków i 96,8 tys. ha gruntów rolnych), łączny ubytek wyniósł ok. 660 tys. ha.

Powierzchnia lasów prywatnych zmalała z ok. 6,0 mln ha w 1919 r. do ok. 5,3 mln ha w 1937 r. Powierzchnia lasów ogółem w kraju spadła z ok. 9,2 mln ha do ok. 8,5 mln ha, a lesistość do poziomu zaledwie 21,9% (w 1919 r. – 23,5%).

Największe ubytki, przekraczające w sumie 520 tys. ha miały miejsce w województwach wschodnich. Na terenach należących do Polski także obecnie ubyło ponad 140 tys. ha. Dotyczy to głównie województw (w układzie z okresu międzywojennego): warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego, białostockiego i nawet poznańskiego. Wynik prawie zerowy uzyskano w woj. Śląskim i Krakowskim. Jedyne woj. Pomorskie wykazało przyrost ok. 10 tys. ha lasów prywatnych.

Stan lasów pozostających w prywatnym władaniu po drugiej wojnie światowej uległ zasadniczym zmianom. Pomijając zmiany związane z nowym kształtem terytorium państwowego, czynnikiem decydującym były założenia reformy rolnej. Likwidacja wielkiej własności ziemskiej w odniesieniu do lasów, przeprowadzona została na niskim poziomie powierzchni granicznej wynoszącej 25 ha.

Kształtowanie nowych struktur własności trwało dość długo. Ewidencja porównywalna ze stanem dzisiejszym ukształtowała się właściwie dopiero w latach 1948–1950. Za stan wyjściowy w 1946 r. można przyjąć 5 408,1 tys. ha powierzchni leśnej w lasach państwowych oraz 1 061,7 tys. ha lasów prywatnych i samorządowych. Stanowi to łącznie 6 469,8 tys. ha i 20,8% powierzchni ogólnej Polski.

W 1950 r. liczby te wynosiły odpowiednio: 5 888,3 tys. ha lasów państwowych wraz z lasami wszystkich resortów i parkami narodowymi, 1 026,6 tys. ha lasów prywatnych, w tym 985,9 tys. ha własności indywidualnej i 78,5 tys. ha lasów wspólnot, gromadzkich i spółdzielni produkcyjnych.

Powierzchnia leśna razem wynosiła 6 914,9 tys. ha, a lesistość kraju 22,2%.

Dalszy wzrost powierzchni lasów prywatnych, na tle ogólnego wzrostu lesistości kraju przedstawia się następująco: (w tys. ha)

Rok	1959	1970	1975	1980	1985
Lasy państwowe	6 272,3	6 800,7	6 917,9	7 067,1	7 110,0
Lasy niepaństwowe	1 322,8	1 630,9	1 632,9	1 552,2	1 535,0
w tym: gospodarstwa indywidualne	1 228,6	1 508,6	1 498,9	1 413,7	1 389,5
Lasy razem	7 595,1	8 431,6	8 550,8	8 622,3	8 645,0
Lesistość kraju	24,4	27,0	27,3	27,6	27,6%

Stan dzisiejszy, powierzchnia lasów prywatnych, struktura własności i kształt poszczególnych gospodarstw, stan drzewostanów, wyniki gospodarcze aktualne i oczekiwane, a także stosunek państwa i społeczeństwa do ich przyszłości są wynikiem wielu czynników, nie zawsze jednoznacznie rozumianych i konsekwentnie realizowanych. W pierwszej kolejności wymienić trzeba stosunek do gospodarstw indywidualnych. Ten czynnik

ulegał w czterdziestoleciu kilkakrotnie daleko idącym zmianom. Poczynając od 1950 r. wyraźnie wzrasta rozmiar zalesień na gruntach nieleśnych, na gruntach rolnych i na terenach nieużytków. W sześcioleciu 1950–1955 zalesienia takie wyrażają się powierzchnią ok. 31 tys. ha średnio rocznie, a w pięcioleciu 1956–1960 nawet ponad 45 tys. ha w analogicznym rachunku. W latach najbardziej intensywnych prac, zalesienia sięgają poziomu 60 tys. ha w skali jednego roku.

Z ogólnej powierzchni zalesionej w omawianych latach, wynoszącej ok. 410 tys. ha, aż 202 tys. ha pozostaje w prywatnym władaniu. Obok zalesień zaległych (raczej opóźnionych odnowień) decyduje to o wzroście powierzchni lasów prywatnych do stanu maksymalnego, osiągniętego około roku 1970. Po roku 1970 powierzchnia lasów prywatnych utrzymuje się na poziomie ok. 1 630 tys. ha, a po roku 1975 nawet spada do ok. 1 535 tys. ha.

Te zmiany są już wynikiem innych problemów rolnictwa. Nie oznaczają one całkowitego braku zalesień na gruntach nieleśnych. Są wypadkową zalesień i działalności Państwowego Funduszu Ziemi, w wyniku której część lasów prywatnych przechodzi na własność państwa.

Sytuację charakteryzuje obecnie stan pewnego impasu i oczekiwania. Polityka pełnego wykorzystania gruntów rolnych na rzecz gospodarki żywnościowej nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Obraz jest też mocno zróżnicowany terytorialnie i to stanowi przesłankę do przygotowywanego ostatnio zróżnicowania polityki rolnej. Powinna ona doprowadzić do określenia faktów i ich podziału na chciane i popierane oraz na społecznie niekorzystne, którym trzeba przeciwdziałać. Końcowym efektem mogą być też stosowne korekty planów przestrzennego zagospodarowania kraju i niektórych regionów.

W tym też kierunku idą wprowadzone ostatnio zasady szczegółowego ustalania granicy polno-leśnej, uwzględniające interesy obydwu gałęzi gospodarki i uwarunkowania ekologicznego. Przyjmuje się, że efektem podstawowym będzie zalesienie dalszych ok. 700 tys. ha gruntów nieleśnych i powiększenie lesistości Polski do co najmniej 30%. Do zalesienia przeznaczają się nie tylko nieużytki (których powierzchnia ponownie w Polsce wzrosła i przekroczyła pół miliona hektarów) i najsłabsze grunty orne. Przyjęto zasadę zalesiania kompleksów o powierzchni nie mniejszej niż 5 ha w zamkniętym konturze gruntowym o praktycznie wyrównanych granicach. W ramach takich kompleksów dopuszczono zalesienie gruntów wyższych klas bonitacji stanowiących enklawy i półenklawy oraz łąk i pastwisk mało przydatnych dla rozwoju hodowli. Na terenach górskich, podgórskich i na terenach o nachyleniu skłonu powyżej 40° wzięto pod uwagę także względy ekologiczne, w pierwszym rzędzie potrzebę ograniczenia erozji gleb.

Zakres prac przewidzianych do wykonania połączonego z zadaniami prowadzącymi do scalenia gospodarstw rolnych, przewidując także wykorzystanie w związku z tym zasobów PFZ, wymianę gruntów pomiędzy jednostkami państwowymi, wykup przez Lasy Państwowe, i inne działania przewidziane odpowiednimi przepisami. Nie określono terminów przeprowadzenia prac, przewidując ich ciągłą realizację stosownie do potrzeb terenu i do zakresu zmian w stanie posiadania gospodarstw rolnych.

Efektom tych decyzji może być stopniowe porządkowanie stanu obecnego, ukształtowanego w wyniku omówionych uprzednio żywiołowych procesów z lat 1959–1970. Stan ten charakteryzuje się sporą porcją przypadkowości i nie zawsze jest właściwy. Prawie 2,1 mln ha lasów wprowadzonych na nieużytki i grunty porolne tylko w części przedstawia kompleksy rokujące trwałość i ciągłość ich leśnego zagospodarowania. Znaczną część stanowią areale rozdrobnione, bez ciągłości układu przestrzennego lub wręcz odosobnione, niewielkie powierzchnie, na których nie można oczekiwać powstania ekosystemu niezbędnego dla trwałości lasu.

Sytuacja jest także różna w różnych regionach kraju i w poszczególnych województwach. Najbogatsze w lasy niepaństwowe województwo nowosądeckie (116 tys. ha – 50,1% ogólnej powierzchni lasów w woj.) charakteryzuje się lasami prywatnymi zagospodarowanymi bezzrębowo, na gruntach w większości leśnych. Podobny stan charakteryzuje lasy innych województw karpaccich i Podkarpacia.

Zasadniczo inny obraz przedstawiają lasy prywatne na terenie województw centralnych i wschodnich, stanowiące jednak ok. 65% ich ogólnej powierzchni w Polsce. Obrazują to dane podane w tabeli 1 (wg stanu na dzień 31.12.1985 r.).

Na terenie omawianych województw lasy niepaństwowe, a głównie prywatne lasy gospodarstw chłopskich, stanowią bardzo ważny czynnik. Ich udział w ogólnej powierzchni lasów jest znacznie wyższy, niż w skali krajowej, często dominujący i decydujący o lesistości regionu, z reguły niskiej lub wręcz najniższej w kraju.

Tutaj też mamy do czynienia z kumulacją negatywnych skutków żywiołowych zalesień z pierwszego powojennego (z lat 1946–1970) dwudziestolecia. Duże rozdrobnienie, nieregulowany przebieg granicy polno-leśnej i nie zawsze jednoznaczny lub nieokreślony stan stosunków własnościowych idzie w parze z dominującym udziałem monokultur sosny pospolitej i olszy na gruntach podmokłych. Do tego dodać trzeba wieloletnie zaniedbania lub całkowity brak pielęgnacji. Udział powierzchni poddawanych zabiegom pielęgnacyjnym w lasach prywatnych był (i nadal jest) w dwudziestoleciu 1960–1980 dwu lub trzykrotnie niższy od również nie zawsze zadowalającego poziomu w lasach państwowych i wyrażał się wskaźnikiem 2,1–2,3–4,2% w stosunku do powierzchni ogólnej (odpowiednio w latach 1960–1970–1980).

Trzeba także uwzględnić fakt, że w lasach prywatnych dominują drzewostany w Ib i IIB klasie wieku. Naturalna też mała odporność sosny na gruntach porolnych na niszczące oddziaływanie huby korzeniowej i innych grzybów uzupełnia obraz i rokowania dotyczące zdrowotności oraz prognoz na temat stanu sanitarnego większości lasów prywatnych w Polsce.

Wydaje się, że konieczne jest bliższe przeanalizowanie danych urzędniowych mówiących o zaledwie 75 679 ha drzewostanów negatywnych tej kategorii lasów. Stanowi to zaledwie 4,9% ich ogólnej powierzchni i prawdopodobnie nie odzwierciedla stanu rzeczywistego..

Ogólna charakterystyka liczbowa stanu lasów niepaństwowych na dzień 31.12.1985 r. jest następująca:

TABELA 1
Udział lasów niepaństwowych w województwach centralnych i wschodnich

Województwo	Pow. lasów niepaństwowych w tys .ha	Udział w % w ogóln. pow. lasów w woj.	Lesistość województwa w %
Białkopodlaskie	48,6	38,5	22,3
Białostockie	96,1	30,5	30,2
Chełmskie	15,3	18,0	23,7
Ciechanowskie	37,7	35,4	16,4
Kieleckie	56,9	25,8	26,4
Lubelskie	55,9	47,0	15,9
Łomżyńskie	78,5	54,8	20,9
Ostrołęckie	72,5	34,5	30,7
Piotrkowskie	49,3	30,6	25,8
Płockie	16,3	27,4	11,7
Radomskie	59,4	38,6	21,4
Rzeszowskie	31,9	30,7	23,9
Siedleckie	113,1	60,6	21,9
Sieradzkie	36,1	39,0	19,0
Skierniewickie	16,7	32,5	13,0
Tarnobrzewskie	49,8	27,6	28,6
Tarnowskie	40,9	51,0	19,2
Włocławskie	12,2	17,6	15,8
Zamojskie	63,4	40,6	22,5
Stołeczne warszawskie	25,0	29,0	22,7

w skali kraju	–	17,7	27,7

Powierzchnia ogólna	1535,9 tys. ha – 100%
w tym:	
zalesiona	1441,7 tys. ha – 93,9%
– drzewostany iglaste	1160,3 tys. ha – 75,5%
– drzewostany liściaste	375,5 tys. ha – 24,5%

Porównanie tych wielkości z charakterystyką siedlisk i ze stanem w Lasach Państwowych wykazuje:

- nadmierny udział drzewostanów iglastych w porównaniu z udziałem siedlisk borowych, wynoszącym 65,2%. Nadmiar ten jest mniejszy niż w LP, gdzie przy zbliżonym udziale siedlisk borowych (ale przy niższym o 10 punktów udziale siedlisk boru suchego na rzecz boru mieszanego) udział drzewostanów iglastych przekracza 81%,

- wyższy ciągle udział powierzchni niezalesionych. W 1978 r. wynosił on 8,3% i uległ w ostatnich latach zmniejszeniu, ale jest nadal wysoki (6,1%).

W składzie gatunkowym, podobnie jak w LP, dominuje sosna, a w drzewostanach liściastych olsza i brzoza. Więcej jest także jodły, a mniej dębu i buka.

W porównaniu z powierzchniowym udziałem lasów prywatnych wynoszącym 17,7% wszystkich lasów, zasoby (w % powierzchni) poszczególnych głównych gatunków lasotwórczych stanowią następującą część: ogólnej powierzchni w kraju: sosna – 17,4%, świerk – 15,2%, jodła – 30,4%, dąb i inne – 11,9%, buk – 12,0%, brzoza i inne – 25,9%, olsza – 33,8%. Wielkości te wskazują zarówno na znaczący wpływ natury na powstawanie drzewostanów w lasach prywatnych jak i na poważne nieprawidłowości w ich zagospodarowaniu i użytkowaniu.

Analogiczne porównanie struktury klas wieku jest następujące (1985 r. – w kraju i w wybranych województwach – tab. 2).

TABELA 2
Porównanie struktury klas wieku

Wyszczególnienie	Powierzchnia zalesiona w % powierzchni ogólnej razem	drzewostany według klas wieku					
		I	II	III	IV	V i wyżej	kl. odnow.
KRAJ OGÓLEM							
Lasy państwowe	98,5	21,6	21,1	21,5	15,9	15,3	3,1
Lasy prywatne	93,9	25,8	33,4	20,5	9,2	3,4	1,6
----- W TYM WOJEWÓDZTWO:							
Nowosądeckie	97,1	9,3	22,8	28,6	19,1	8,9	8,4
Bielskie	96,9	7,0	18,0	36,9	20,1	8,6	5,4
Krośnieńskie	97,0	7,7	34,1	27,6	16,2	6,0	5,4
Białkopodlaskie	94,1	25,2	32,9	21,9	9,1	4,8	0,2
Białostockie	90,9	30,6	36,2	17,3	5,5	0,9	0,3
Ciechanowskie	90,9	36,4	39,5	12,4	2,2	0,3	0,1
Kieleckie	91,3	30,1	35,4	18,5	5,6	1,3	0,4
Lubelskie	95,7	20,5	39,2	23,2	9,3	3,2	0,3
Łomżyńskie	92,1	28,3	35,9	19,2	7,2	1,5	0,0
Ostrołęckie	89,0	35,5	33,4	14,2	5,1	0,8	–
Piotrkowskie	92,8	31,6	32,3	18,6	8,1	2,1	0,1
Radomskie	92,7	35,0	38,1	13,4	5,0	0,9	0,3
Siedleckie	92,3	24,3	39,1	19,2	7,0	2,5	0,2
Tarnobrzeskie	96,0	21,3	37,4	21,5	8,9	4,2	2,7
Tarnowskie	98,0	9,8	35,9	29,7	12,7	1,8	8,1
Zamojskie	97,4	8,7	33,2	34,4	14,7	4,3	2,1

Dane te potwierdzają ogrom prac pielęgnacyjnych, ewentualnie potrzebę stopniowej i odpowiednio pomyślanej przebudowy lasów nizinnych. W niektórych województwach udział pierwszych dwóch klas wieku przekracza nawet 60% arealu ogólnego (Białystok 66,8%, Ciechanów 76,9%, Kielce 65,5%, Lublin 59,7%, Łomża 64,2%, Ostrołęka 68,9%, Piotrków 63,9%, Radom 73,1%, Siedlce 65,4%) z bardzo dużym udziałem powierzchni na gruntach porolnych.

Wyraźne też są różnice w województwach górskich. Widać to także w zestawieniach uwzględniających zapasy miąższności. W skali kraju miąższność grubizny brutto w lasach prywatnych wynosi (1985 r.) 147,4 mln m³. W przeliczeniu na hektar powierzchni zalesionej oznacza to zapas 102 m³. W województwach górskich liczby te wynoszą odpowiednio:

nowosądeckie – 20,437 tys. m³ i 180 m³/ha,
bielskie – 9,254 tys. m³ i 189 m³/ha,
krośnieńskie – 5.090 tys. m³ i 169 m³/ha.

Na terenach innych województw zapas średni jest wynikiem zarówno układu klas wieku jak i niepełnego – wykorzystania potencjalnych możliwości siedlisk. Ocenia się, że wykorzystanie tych możliwości wynosi aktualnie 64% w skali kraju. Konsekwentnie wskazać trzeba na niski przeciętny przyrost w lasach prywatnych wynoszący tylko 2,83 m³/ha i na niski etat użytkowania. Wynosi on w użytkach głównych 2,4 mln m³, z czego na użytki rębne przypada 1,5 mln m³ i 0,9 mln m³ na użytki przedrębne.

W przeliczeniu na 1 ha powierzchni leśnej etat użytków głównych wynosi 1,5 m³. W lasach państwowych wielkość ta wynosi 2,6 m³. W odniesieniu do zasobów miąższności na pniu etat użytkowania w lasach prywatnych stanowi 1,6% ich wielkości i jest nieco wyższy niż w lasach państwowych, gdzie wynosi 1,5% zasobów.

Użytkowanie realizowane w lasach niepaństwowych w całym 45-leciu odbywa się bez wyraźnego związku z ich zagospodarowaniem i z wyliczonym etatem. Wyraża się następującymi wielkościami (grubizna):

1949 r.	700,8 tys. m ³
1959 r.	762,6 tys. m ³
1970 r.	1072,7 tys. m ³
1975 r.	1558,3 tys. m ³
1980 r.	1293,3 tys. m ³
w tym:	
– drewno tartaczne iglaste	746,2 tys. m ³
– drewno tartaczne liściaste	94,5 tys. m ³
– drewno opałowe iglaste	143,6 tys. m ³
– drewno opałowe liściaste	94,5 tys. m ³
– drewno inne	214,5 tys. m ³

Wielkości te są niższe od etatu, w różnych województwach w różnym stopniu. W województwach karpaccich są zbliżone do etatu (nowosądeckie – 91,4%, bielskie – 76,5%), a w niektórych województwach centralnych stanowią zaledwie nikły jego ułamek (lubelskie – 37%, siedleckie – 36,3%, łomżyńskie – 43%).

Podobnie niskie są wskaźniki pozyskania grubizny w przeliczeniu na 100 ha powierzchni leśnej. Średnio wynoszą $83,2 \text{ m}^3$, a w niektórych województwach od 17 do 50 m^3 (łódzkie, płockie, konińskie, włocławskie, skierniewickie, sieradzkie, siedleckie, radomskie, ostrołęckie, łomżyńskie, kieleckie, ciechanowskie). Pozyskanie na poziomie $125\text{--}213 \text{ m}^3/100 \text{ ha}$ zarejestrowano w woj. nowosądeckim, bielskim, krośnieńskim, olsztyńskim, rzeszowskim i tarnowskim.

W zestawieniu z wielkością $286,9 \text{ m}^3/100 \text{ ha}$ w Lasach Państwowych, pozyskanie w lasach prywatnych jest niewielkie. Oceniane to jest czasem jako efekt świadomego oszczędzania zasobów własnych w związku z możliwością nabycia drewna z Lasów Państwowych po korzystnych cenach. Wydaje się jednak, że niezależnie od tego warto rozważyć zasadność planowania bardzo niskich wieków rębności w lasach prywatnych i wynikających z tego konsekwencji.

Reasumując w skrócie ocenę stanu i znaczenie lasów niepaństwowych w Polsce trzeba podkreślić:

- W wyniku intensywnych zalesień nieużytków i niektórych gruntów rolnych lasy niepaństwowe zajmują powierzchnię ok. 1 535 tys. ha i stanowią 17,7% wszystkich zasobów leśnych naszego kraju. Są to w większości jednowiekowe monokultury, najczęściej sosnowe, na siedliskach porolnych lub zdegradowanych. Ich zdolność do wzrostu i utworzenia ekosystemów leśnych jest zróżnicowana, często niewielka. Struktura przestrzenna nadaje im często charakter zadrzewień, z reguły wywierają też korzystny wpływ na biologię przestrzeni polnej i polno-leśnej.
Znaczenie gospodarcze jako źródło drewna, najczęściej tylko lokalne, z możliwością jego wzrostu z rozwojem zasobów młodych i najmłodszych. Realność zdyskontowania tego wzrostu zależy w bardzo dużym stopniu od poprawy stanu środowiska przyrodniczego. W pierwszym rzędzie dotyczy to emisji tlenków siarki i azotu, powodujących zagrożenia na powierzchni więcej niż połowy kraju i narastających nadal.
- Należy się spodziewać dalszego wzrostu powierzchni lasów wprowadzanych na nieużytki i grunty nieprzydatne dla rolnictwa. Proces ten powinien być zorganizowany w sposób planowy. duże znaczenie ma powszechne zastosowanie zasad ustalania granicy polno-leśnej, określonych przez Ministerstwo Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej pismem GZU.ge.073/2/88 z dnia 28 lutego 1989 r. Ich celem jest poprawa poziomu prac związanych z urządzeniem rolnej i leśnej przestrzeni produkcyjnej.
Wytyczne te powinny być wykorzystane także w planowaniu przestrzennego zagospodarowania kraju i regionów.
- Utrzymanie i ochrona stanu istniejącego wymaga utrzymania a lokalnie nawet zaostrzenia rygorów nie dopuszczających do dewastacji. Dotyczy to szczególnie powierzchni wywierających korzystny wpływ na biologię przestrzeni rolniczej oraz na stan zbiorników wodnych i cieków, a także ich otoczenia.

- Pilne jest rozwiązanie problemu pielęgnacji i w miarę potrzeby przebudowy monokultur o niezadowalającej zdrowotności i o złym stanie sanitarnym, a także negatywów.
- Całość prac prowadzonych w lasach niepaństwowych wymaga zapewnienia fachowego kierownictwa i nadzoru. Istniejące służby nie pełnią dotychczas tej roli dostatecznie skutecznie. Gospodarka zbyt często ma charakter plądrowniczy, a jej wynikiem jest obniżone zadrzewienie, niekorzystny skład gatunkowy, mały przyrost i niewłaściwe wykorzystanie pozyskanego drewna. Nadzór fachowy nie powinien mieć charakteru wybitnie administracyjnego ani biurokratycznego.
- Spodziewane ustawowe uregulowanie problematyki leśnej, obok utrwalenia własności i trwałości gospodarstw powinno zapewnić:
 - właściwy nadzór fachowy i pomoc techniczno-organizacyjną dla całokształtu prac warunkujących konieczną poprawę zagospodarowania lasów prywatnych,
 - elastyczność umożliwiającą właścicielom i terenowym organom nadzoru wybór najbardziej odpowiednich metod i sposobów postępowania, opartych na wiedzy nie obciążonej formalnymi wytycznymi i instrukcjami.
- Lasy niepaństwowe, obok lasów państwowych, powinny znaleźć właściwe miejsce w strategii ochrony środowiska przyrodniczego i systemu obszarów chronionych. Dotyczy to zarówno uzależnień jak i wpływu na stan środowiska.

Materiały źródłowe

1. Mały Rocznik Statystyczny 1938, GUSRP
2. Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1981, GUS
3. Rocznik Statystyczny 1987, GUS
4. Rocznik Statystyczny Leśnictwa i Drzewnictwa, GUS 1960, 1981
5. Kalendarz Leśny Informacyjny, Oddz. Wileński Związku Leśników R.P., rocznik I (1926), II (1927), III (1928), V (1930)
6. Raport o stanie lasów w Polsce w dniu 1 stycznia 1986 r., Instytut Badawczy Leśnictwa.
7. Ocena stanu powierzchni leśnej i zasobów drzewnych w lasach nie stanowiących własności państwa. BULiGL – III 1987
8. Wytyczne w sprawie ustalania granicy polno-leśnej. Min. Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej, luty 1989 r.